

Helyi részvétel a roma integrációban

Települési tanulmány Mátraverebély (Magyarország), 2016

Szerző: Lukács György

JOGI NYILATKOZAT: Ez a dokumentum az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) által a [Helyi részvétel a roma integrációban](#) című projekthez adott megbízás alapján készült. A dokumentumban szereplő információk és vélemények nem feltétlenül tükrözik az FRA véleményét vagy hivatalos álláspontját. A dokumentum nyilvánosságra hozatala kizárólag az átláthatóság és a tájékoztatás célját szolgálja, nem minősül jogi tanácsadásnak vagy jogi véleménynek.

Tartalomjegyzék

1.	Összefoglaló	3
2.	A helyi közeg bemutatása	3
3.	Az alkalmazott PAR módszer	9
4.	A helyi beavatkozás leírása	11
	Elért eredmények:	11
	Közösségi rádió	12
	Tanulmányút	14
	Helyi kalendárium	17
5.	Elemzés, vita, tanulságok	20
6.	Következtetések és ajánlások	25
7.	További információk	26
	Köszönetnyilvánítás.....	26
	Bibliográfia.....	26

1. Összefoglaló

Mátraverebély egy gazdaságilag hátrányos helyzetű kis falu Magyarországon, 2000 lakossal. A településen roma és nem roma közösségek élnek, de a romák többnyire elkülönülnek a nem romáktól. A falu lakossága korábban a bányászatban és az építőiparban dolgozott, de az 1990-es évek után többségük elvesztette a munkahelyét. A közmunkaprogram révén a településen a helyi önkormányzat a legnagyobb munkáltató. A helyi roma családok rossz lakáskörülményekkel és oktatási helyzettel is küzdenek. A falu egészére jellemző a negatív, nyomott önértékelés.

A fő kutatási kérdések elsősorban a jövőbeni fejlesztési projekteket ösztönözni képes kisléptékű helyi programok iránti helyi igény felmérésével, a helyi roma és nem roma közösség közötti pozitív párbeszéd hiányának okaival és a helyi roma fiatalok mozgósításának lehetséges módjaival foglalkoztak.

A LERI kutatás a közösségi fejlesztési erőfeszítések irányítására irányult, mivel ezekben megvan a lehetőség arra, hogy változtassanak az általánosan megfigyelhető negatív helyi kilátásokon, és ezen keresztül csökkentsék a roma és nem roma közösségek közötti társadalmi távolságot. Ezt a szemléletet kellett alapul venni a romák integrációjához kapcsolódó helyi fejlesztési folyamathoz. A közösségi fejlesztés több irányba is elindult: ezek között szerepelt egy közösségi rádióállomás létrehozása, tanulmányút megszervezése (a közös tervezéshez), színhagyomány-adatbázis összeállítása és negyedéves helyi kalendárium kiadása.¹ Valamennyi tervezett tevékenységnek része volt a PAR modell, ahol a helyi lakosok a helyi LERI tevékenységek minden lépésében részt vesznek, a tervezéstől az irányításon át az értékelésig.

A közösségi fejlesztési folyamatok hosszú távon eredményeket érhetnek el, de a LERI kutatás révén végzett tevékenységeknek már eddig is volt néhány pozitív hatása, például a falu roma és nem roma szervezetei közötti együttműködés, a helyiek tevékenysége és az országos és nemzetközi szintű hálózatépítés.

Kulcsszavak/címkék: Közösségfejlesztés, közösségi rádió, tanulmányút, helyi kalendárium, helyi kutatás.

2. A helyi közeg bemutatása

A 2011-es népszámlálás számadatai szerint a romák a magyar népesség körülbelül 3%-át tették ki,² a nem hivatalos becslések viszont ennél magasabbra, 7–9% közé teszik az arányukat. A közösség tagjai az ország egész területén

¹ A kalendárium a nyomtatott kiadványok egyik speciális fajtája Magyarországon; amellyel, hogy számon tartja az idő múlását, a 19. század óta oktatási és szórakoztató célokat is szolgált, különösen azelőtt, hogy a kommunikáció modern csatornáin széles körben elterjedtek volna. Gyakran szerepelnek benne többek között kertészkedési tanácsok, gyerekeknek szóló esti mesék, cikkek a történelemlről vagy a családi életről, közszereplőkkel készített interjúk.

² Központi Statisztikai Hivatal. (2011), *2011. évi Népszámlálás, 9. Nemzetiségi adatok*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. elérhető: www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf. Az összes hiperhivatkozást 2016. december 8-án nyitottuk meg. A magukat romának tartó személyek pontos száma 2011-ben 315 583 fő volt.

megtalálhatók, de túlnyomórészt Magyarország északkeleti részének szegényebb vidéki területein koncentrálnak.

A romák nem alkotnak homogén csoportot. A roma népesség nagyjából 90%-a az úgynevezett romungró alcsoportba tartozik; a 15. században ez a csoport érkezett először Magyarországra, és mára nyelvileg teljesen asszimilálódott. A másik, a roma népesség mintegy 5%-át kitevő alcsoport tagjai az úgynevezett oláhok.³ Ők a romániai Havasalföldről indultak el, és az első hullámban a 19. század elején érkeztek Magyarországra. Ez az etnikai csoport szakmák szerint széttagolódik, és még mindig megvan a saját nyelve, amelyből a legjellemzőbb nyelvjárás a lovári.

A harmadik alcsoport a beásoké, akik a (Szerbia és Románia határán lévő) Bánát földrajzi régióból a 19. és a 20. század fordulóján érkezett késői migránsok voltak. Ők a roma szavakat nem tartalmazó, archaikus román nyelvet beszélnek, elutasítják a „roma” megnevezést – amellyel elsősorban az oláhok azonosulnak – és jobban szeretik, ha beásnak vagy cigánynak nevezik őket. Ez az alcsoport Magyarországon belül a Dél-Dunántúlon (délnyugati rész) él.⁴

Mindegyik roma közösség letelepedett, és gyakran a külvárosi területeken vagy a települések periferiáján élnek. A 20. század óta megszűntek a karavánok, és a traveller csoportok már nem vándorolnak az országban.

A magyarországi romák a közelmúltban a többségi társadalomhoz képest az élet minden területén sokkal rosszabb körülmények között éltek, beleértve az oktatást, a foglalkoztatást és az egészségügyi ellátást. Azoknak az aránya, akik nem fejezik be az alapfokú iskolai tanulmányokat, a romák körében négyszer magasabb (23%), mint a nem romáknál (5%). A felsőfokú végzettséget szerzők aránya a romák körében 17-szer alacsonyabb (1,2%), mint a többségi társadalomban (17%).⁵ A munkanélküliségi ráta 2011-ben a romák körében nagyjából ötszöröse (72%) volt a nem romákéénak (12,7%)⁶; a közelmúltban csökkent a munkanélküliség (romák: 30,2%, nem romák: 6,7%), de a különbség ugyanúgy megmaradt.⁷ A romák körében a születéskor várható élettartam is közel 10 évvel kevesebb az országos átlagnál.

A magyarországi roma közösség érdekeit két fontosabb közintézmény tudja képviselni. Az első az Alapvető Jogok Biztosa, akit az országgyűlés jóváhagyásával a köztársasági elnök nevez ki, és aki az emberi (kisebbségi) jogok megsértésének eseteit ellenőrzi és vizsgálja ki. A második az Országos Roma Önkormányzat (ORÖ), amely helyi, regionális és országos szinten alakulhat meg, ha a kisebbségi közösségből meghatározott számú ember regisztrál a választásokon való részvételre. Az ORÖ-knek joguk van ahhoz, hogy döntsenek a nyelvvel, médiával és kultúrával kapcsolatos kérdésekben, de tényleges végrehajtási jogokkal nem rendelkeznek.

³ Kemény, I. és Janky, B. (2003), *A cigány nemzetiségi adatokról*. Kisebbségkutatás, 2003. 2. évf. elérhető: epa.oszk.hu/00400/00462/00018/pdf/05.pdf A 2011-es népszámláláson az alcsoportokra nem vonatkozott külön kérdés.

⁴ Uo.

⁵ Immigration and Refugee Board of Canada, 2012. július 13., elérhető: <http://irb-cisr.gc.ca/Eng/ResRec/RirRdi/Pages/index.aspx?doc=454081>

⁶ Központi Statisztikai Hivatal. (2011), *2011. évi Népszámlálás, 9. Nemzetiségi adatok*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf

⁷ Központi Statisztikai Hivatal, Munkaerő-felmérés, 2014.

A roma népeiséget a nemzeti parlamentben nem képviseli roma politikai párt. A politikai pártok szoktak roma képviselőket jelölni a parlamentbe, de ők eddig nem voltak nagy hatással a kormány integrációs politikájára.

A magyar kormány 2011. novemberben fogadta el a 2011–2020-ra szóló nemzeti romaintegrációs stratégiát, amelyet a 2011–2014-re vonatkozó cselekvési terv egészített ki. A stratégia a „kifejezett, de nem kizárólagos célbavétel” elvén alapul, ami azt jelenti, hogy a roma lakosságot célozza meg, anélkül azonban, hogy kizárna más hasonló szociális-gazdasági körülmények között élő személyeket. A stratégia végrehajtásáért a társadalmi felzárkózásért felelős államtitkár felel.

Mátraverebély egy kis falu Nógrád megyében (Északkelet-Magyarország) 2000 lakossal; a népesség körülbelül 50%-a roma, ők a magyarul beszélő romungró csoporthoz tartoznak. Mátraverebélyen a gyermekek hetven százaléka roma.⁸ A falu a vallási szentélyéről vált ismertté, amely régebben sok turistát vonzott a környékre.

A tágabb régió a leghátrányosabb helyzetű magyar régiók egyike, magas munkanélküliségi rátával, rossz tömegközlekedéssel és fejletlen infrastruktúrával – olyannyira, hogy a közelmúltban ez a megye rendelkezett a legrosszabb GDP mutatóval Magyarországon.⁹ A régióban az 1990-es évek elejéig az ipar a bányászaton alapult. A mezőgazdasági kilátások jelenleg rosszak. Magyarországon belül ebben a régióban a legalacsonyabb szintű a vállalkozói tevékenység.

A roma közösség a megye területén szegregáltan és integráltan is előfordul, de maga Mátraverebély elszigetelt; a falu a járás legszegényebb részén található.

A falut a 21-es főút szeli ketté, amely áthalad a településen. Az út egyik oldalán nagyjából 700 roma lakik. Az itt lévő házak alacsony színvonalúak (az állagukat tekintve és sok esetben szerkezetileg is rossz állapotban vannak), és gyakran hiányoznak az olyan alapvető közművek, mint a folyóvíz vagy az elektromos áram. Ezek a szolgáltatások sok házban azért nem működnek, mert a szolgáltatók a kifizetetlen számlák miatt kikapcsolták a szolgáltatást. Ez a probléma azonban nemcsak a roma háztartásokat érinti.

A helyi roma népesség történetéről nem állnak rendelkezésre adatok. A roma közösség eredetileg a falu elkülönített részén élt (a falu mellett lévő, Rózsadomb¹⁰ nevű dombon), a romák többsége a kommunista rendszer ideje alatt a bányászban és az építőiparban dolgozott. Manapság a nem roma közösség csökkenőben van, mivel a fiatalok máshová költöznek. Ennek következtében sok régi ház üresen maradt, a roma családok pedig a közelmúltban beköltöztek.

Az utóbbi négy évben Mátraverebélyen olyan helyi programok zajlottak, amelyek a lakhatás, oktatás, kisgyermekkorai fejlesztés és közösségfejlesztés terén foglalkoztak a romák integrációjával. Az igényfelmérő és tervezési időszakban a

⁸ Kun, Zs. (2012), *Kistérségi Gyerekesély stratégia, Bátönyterenyi Kistérség*. Czár-Consulting Bt. Elérhető: www.tagulovilag.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=132:kistersegi-gyerekesely-strategia-batonyterenyi-kisterseg&catid=11:hirek&Itemid=2, és: MTA Gyerekszegénység Elleni Program (2009), *Kistérségi Tükör, Bátönyterenyi Kistérség*, Budapest, 2009. november. Elérhető: www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=562&Itemid=68

⁹ www.hirado.hu/2016/11/28/nograd-megyee-a-legrosszabb-gdp-mutato-az-orszagban/

¹⁰ A sors iróniája, hogy Budapest egyik legfelkapottabb, legdrágább részét is Rózsadombnak hívják.

LERI helyszíni szakértője össze akarta kapcsolni a LERI kutatást a lehető legtöbb ilyen projekttel és kezdeményezéssel, hogy ezek tapasztalatait lehessen alapul venni.

A tervezési időszak 2013-ban kezdődött, különböző érdekelt felekkel. A helyi LERI kutatás legfontosabb partnere a regionális roma civil szervezet, az NMCKKSZS volt,¹¹ amely a Tanoda programot irányítja (ez egy tanterven kívüli oktatási program hátrányos helyzetű gyerekeknek) és a lakhatási jellegű kezdeményezésekben is részt vesz. A civil szervezet kiterjedt hálózattal rendelkezik, és ezen keresztül jelentős hatást tud gyakorolni a falura. Az NMCKKSZS vezetői közismert emberek, a helyi romák és nem romák egyformán elfogadják őket, akárcsak a helyi hatóságok. A falu polgármestere ugyancsak támogatja a helyi kezdeményezéseket, és nyitott az újításokra és a projektekre. A helyi önkormányzat többségével együtt a közmunkaprogramhoz tartozó kezdeményezésekre helyezi a hangsúlyt, és kész együttműködni más területek szakértőivel.

Az előző (2010-től 2014-ig hivatalban lévő) polgármester asszony nagymértékben részt vett a romák integrációját szolgáló kezdeményezésekben. A médiában híres is lett az ilyen projektekben való részvétele miatt. Fennállt a veszélye, hogy az új polgármester (a helyhatósági választások 2014. októberben zajlottak) esetleg nem folytatja ezt a politikát, és egy cigányellenes retorikával kampányoló jelölt nyerhet. Ez szerencsére nem történt meg – az újonnan megválasztott polgármester támogatja az integrációval kapcsolatos szemléletet, és megvan az e célok eléréséhez szükséges helyismerete és politikai hálózata. A helyi roma kisebbségi önkormányzatban szintén történtek változások, de az új szerv is részt vesz az integrációs projektekben.

A tervezési szakaszban érintett szereplők közül kettő az ezt követő megvalósítási szakaszban nem tudott részt venni: az Ámbédkar Gimnázium és a Habitat for Humanity Magyarország (ennek okait később részletezzük). Az ELTE (a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem) új szereplőként csatlakozott a helyi LERI kutatáshoz, mert a Közösségi és civil tanulmányok szak részt akart venni a helyi kutatásban (ezt szintén később mutatjuk be).

Mátraverebélyen a kutatás lebonyolításának három éve alatt két igényfelmérés zajlott le. Először a helyi önkormányzat (2010–2014) a roma civil szervezettel közösen tartott kerekasztal-tárgyalást a helyi részvételről és a jövőbeni lehetőségekről. A kerekasztal-tárgyalásokat a Habitat for Humanity Magyarország kezdeményezte, amely a közösségi tevékenységeket lakásfelújítási folyamatokkal ötvöző, kisléptékű lakhatási programot irányított a faluban. A program részeként az érdekelt felekkel is összeültek, hogy megvitassák a helyi terveket és jövőbeni szociális innovációkat (a helyi közösség igényeit).

Másodsorban, a település az Európai Szociális Alap (ESZA) által társfinanszírozott programban, az Államreform Operatív Programban (magyarul *ÁROP*) is részt vett, amely szintén elkészítette a helyi igényfelmérést. A helyi aktivisták, civil szervezetek, a helyi önkormányzat tagjai és a helyi roma kisebbségi önkormányzat mindkét projektben fontos szerepeket vállaltak. Ezek a projektek

¹¹ NMCKKSZS: Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége – angolul: Association of Roma Representatives and Spokesmen in Nógrád County

közösségi tervezési technikákat alkalmaztak, és ennek eredményeként a LERI helyszíni szakértőinek már kész helyi problémafák álltak a rendelkezésére. Ezek az eredmények azt mutatták, hogy a foglalkoztatás, az oktatás és a közösségfejlesztés területén van szükség helyi fejlesztésre.

A település az ESZA által társfinanszírozott országos lakásprogramban (komplex telepfelszámolási program) is részt vett, az NMCKKSZSZ pedig érintett volt a végrehajtásban. A közösségi fejlesztés alapvető, szerves része volt a programnak. A programnak volt egyrészt egy „puha” eleme, beleértve a képzést, a közösségi fellépést és a gyermekeknek és szüleiknek szóló programokat, másrészt egy infrastrukturális fejlesztési eleme. Az önkormányzat csak a puha elemre pályázott és ezzel foglalkozott; az infrastrukturális elembe nem akart belekezdeni.¹² A közösségfejlesztési képzésben nyolc helyi roma aktivista vett részt. Az egyik feladatuk a helyi közösségi szükségletek és elképzelések feltérképezése volt. Bár ezek a különféle tevékenységek (kerekasztal-tárgyalások, ESZA társfinanszírozott operatív program, közösségfejlesztési képzés) nem eredményeztek átfogó tervet, az ezekből származó felismerések hasznosnak bizonyultak a LERI kutatás igényfelmérő szakaszában, mivel ezekből létrejött egy összefüggő helyi „ötletfelhő”. Az önkormányzat és a roma civil szervezet fel tudta használni a hivatalos dokumentumokat (feljegyzések a kerekasztal-tárgyalásokról, az operatív program záró jelentése és a közösségfejlesztési terv).

A PAR igényfelmérés eredményeképpen a (helyi érdekelt felekből és a LERI helyszíni szakértőjéből álló) helyi LERI magcsoport három területet gondolt ki a helyi LERI kutatáshoz: a) foglalkoztatás; b) oktatás és c) közösségfejlesztés.

Foglalkoztatás – a faluban és a régió egészében nagyon magas a munkanélküliségi ráta és kevés az álláslehetőség. A helyi önkormányzat a nemzeti kormány által finanszírozott közmunkát tudott kínálni a lakosoknak. Az újabb közmunkaprogramok már rugalmasabbak, mint a korábbiak, de a hatékonyságuk erősen megkérdőjelezhető, a fenntarthatóságuk pedig kritikus. A magas munkanélküliségi ráta oka – különösen a romák körében – többek között az alacsony iskolai végzettség, a tartós munkanélküliség és a mobilitás hiánya. A készségek, köztük az idegennyelvtudás hiánya szintén szerepet játszik ebben. A helyi romákat a munkáltatók részéről etnikai származáson alapuló megkülönböztetés is sújtja, nemcsak a roma etnikai hovatartozásuk miatt, hanem azért is, mert Mátraverebélyen élnek (a település nagyon rossz hírnévre tett szert).

Az előző helyi önkormányzat felismerte ezeket a problémákat, és megkezdte a szakképzés, nyelvtanfolyamok, illetve a foglalkoztathatóságot növelő más szolgáltatások szervezését, ezek a tevékenységek azonban néhány hónap után megszűntek. Az alacsony képzettségű, tapasztalatlan munkaerő számára az egyedüli lehetőség az önkormányzat kezelésében lévő közmunka. Az önkormányzat a közelmúltban már nagyobb súlyt helyezett a közmunkaprogramra, mint a képzésre.

¹² A programban országos szinten mintegy 40 település vett részt, de csak 7 pályázott infrastrukturális fejlesztési támogatásra is.

Az önkormányzatnak szüksége volt új ötletekre a helyi részvételhez, ezért tanulmányutat terveztünk, amelynek keretében fel lehetne keresni az innovatív helyi közmunkaprojekteket és új ötleteket lehetne átvenni.

Oktatás – a helyi állami iskolák szegregáltak, mivel ezekbe csak roma gyermekek járnak. A nem roma lakosok a szomszédos települések iskoláiba járatják a gyerekeiket. A helyi intézményben nincs elég szakmailag felkészült, tapasztalt tanár (a helyzet olyan súlyos volt, hogy a regionális roma civil szervezet hivatalos panaszt tett emiatt a regionális oktatási tanácsnál). A tanárok száma a közelmúltban emelkedett és a helyzet valamelyest javult, de ezek a fejlesztések csak ideiglenesek, mivel a tanárokat rövid időre szóló szerződéssel alkalmazzák. A helyi iskolába a rossz híre miatt nagyon nehéz tanárt találni. Ez az egyik oka a roma gyerekek alacsony tanulmányi teljesítményének; a középiskolai lemorzsolódás a körökben nagyon magas. 2014-ben egy alternatív iskola,¹³ az Ámbédkar Iskola biztosított az érettségi lehetőségével záruló középiskolai oktatást a településen. A középiskola sajnos a működés első éve után bezárni kényszerült. A diákok elkezdtek tanulni, és tovább akarták folytatni, de az új osztályok iránt nem volt érdeklődés – a helyi szülők nem bíztak az iskolában. A diákok korlátozott száma miatt az iskola nem tudta előteremteni a folytatáshoz szükséges anyagiakat.

Az önkormányzat és a helyi civil szervezet egyaránt nagyon elkötelezetten törekszik az oktatás előmozdítására. A terveik között különféle szolgáltatások szerepelnek, a kisgyermekkorai fejlesztéstől (Biztos Kezdet Ház) a helyi fiatalok felsőoktatási felvételének támogatásáig. A helyi oktatási projektek egyik tanulsága az volt, hogy az akut szegénységben élő gyermekek a hagyományos, formális oktatási rendszerben további akadályokba ütköznek. Informális oktatási körülmények között viszont nagyon jól tudnak teljesíteni, ahol nagyobb hangsúly jut a készségek fejlesztésére és a (társadalmi) attitűdjeik formálására. Az ilyen pedagógiai módszereknek köszönhetően a gyermekeknek jobb tanulmányi pályafutásra lesz kilátásuk. A LERI helyi projekttervben (LPP) tervezett tevékenységek esetében cél volt, hogy új, informálisabb módszereket alkalmazó tevékenységek is legyenek a fiatalok számára. A tervezett helyi LERI tevékenységek (egy közösségi rádió elindítása és egy helyi kalendárium létrehozása) olyan készségeket igényeltek, amelyeket a hagyományos oktatási közegekben aligha lehet elsajátítani.

Közösségfejlesztés – a közösségi összejöveteleken a helyi aktivisták megfogalmazták az aktív közösség iránti igényt. Ez volt a közösségfejlesztési képzés elemzéseinek egyik legfontosabb eredménye, amiben mind a nyolc résztvevő egyetértett. Bár a települést roma és nem roma közösségek lakják, a földrajzi közelség ellenére a két csoport között nagy a társadalmi különbség. Ráadásul a településen hiányzik az aktív közösség (akár roma, akár nem roma), amely ösztönözni tudná a helyi innovációkat, hogy a kiinduló szintről felemelkedjenek. Ennek egyik oka a közösségi tér hiánya. A közelmúltban indult egy olyan kezdeményezés, hogy építsenek egy közös kemencét, amely – ha megépül – a szabadtéri közösségi rendezvények központja lehetne.

¹³ Dr. Ámbédkar Iskola, www.ambedkar.eu

A LERI kutatás keretében Mátraverebélyen végzett közösségfejlesztési tevékenységek (közösségi rádió, helyi kalendárium) lehetőséget adtak a színhagyomány felkutatására, összegyűjtésére és megjelentetésére, és ez biztosíthatja a szükséges lendületet a további programokhoz. Ez egyúttal a két csoport közötti pszichológiai gátat is segíthet leküzdeni (beleértve az előítéleteket, félreértéseket és kulturális vakfoltokat).

A közösségfejlesztési szemlélet bevezetése és a kapcsolódó programok az NMCKKSZSZ ötlete volt, mivel a vezetői nagyon kedvező tapasztalatokat szereztek ezzel kapcsolatban. A tervezési üléseken elővezették az ötletet, és sikerült meggyőzniük az összes többi érdekelt felet. A közösségfejlesztés a helyi LERI kutatás metaszintje lett, az összes tervezett és fenntartott tevékenységnek helyi igényre kellett reagálnia, de a közösségfejlesztés folyamatos szem előtt tartásával.

A **lakhatást** eredetileg fel akarták venni a helyi LERI kutatási tevékenységek közé, de végül változtatni kellett a terven. A Habitat for Humanity Magyarországnak folyamatban volt egy programja a falu romák lakta részén: a résztvevők spóroltak a házuk felújítására, ehhez a Habitat is ugyanekkor finanszírozást biztosított, és a helyiek együtt végezték a felújítást (a felújítási folyamatokban való részvételük alapján tudták felhasználni a megtakarításukkal egyenértékű támogatást). A program nagyon ígéretes volt; a Habitatnak azonban pénzügyi problémák miatt abba kellett hagynia. A helyi roma közösség tagjai elmondásuk szerint elárulva érezték magukat. A két, részben sikertelen program (ez és a komplex telepfelszámolási lakhatási program infrastruktúrafejlesztési program nélkül) miatt a helyi LERI csapat alaptagjai úgy döntöttek, hogy a lakhatást kiveszik a kezelendő szükségletek közül, és ehelyett a három másik területtel foglalkoznak.

3. Az alkalmazott PAR módszer

Mátraverebélyen a LERI kutatáshoz használt kutatási kérdések a következők voltak:

- a) Szükség van olyan kisléptékű helyi programokra, amelyek alapul szolgálhatnak a jövőbeni fejlesztési programokhoz? (ezek nélkül az összes tervezett program felülről lefelé irányított program lesz a helyiek szemében);
- b) Mivel rendkívül ritkák a közös tevékenységek, hiányzik a pozitív kölcsönhatás a helyi roma és nem roma közösség között; ha ezek a projektípusok megmaradnának, jelentősen magasabb lenne a pozitív interakciók száma?
- c) A helyi roma fiatalok nem tudnak programokat szervezni maguknak, mert hiányoznak a közösségi terek és az őket megszólító programok; ha a programokat biztosítanák számukra, aktívan részt vennének ezekben?

A mátraverebélyi helyi LERI kutatás során az alábbi PAR technikákat alkalmazták:

- **Interjúk:** az érdekelt felekkel az igényfelmérési és az értékelési szakaszban, hogy elősegítsék a LERI tevékenységekről szóló visszajelzések

áramlását, hogy minden megfelelő szereplő hatással lehessen kutatásra a döntő pillanatokban, és informális tanácsadó bizottságként működhessenek.

- **Csoportülések:** a helyi LERI kutatás érdekelt felei és partnerei rendszeres csoportüléseket tartottak, hogy megosszák egymással a tevékenységek eredményeit és a kapcsolódó meglátásaikat. A helyiekkel való kapcsolattartásban ezek az ülések jelentették a kommunikáció elsődleges formáját.
- **A tanulmányút:** ez tökéletes módszer volt a bevált gyakorlatok megismerésére. A LERI helyszíni szakértőjének tapasztalatai alapján a helyiek számára ez sokszor sokkal hatékonyabb módszer a tanulságok felismerésére, mint ha konferenciákon vennének részt, vagy kutatási tanulmányokat hallgatnának és olvasnának. A helyszíni látogatások során a résztvevőknek módjukban állt találkozni a helyiekkel, személyes tapasztalatokat szerezni az adott tevékenységekről és közösen levonni a következtetéseket a megtekintett projektekről.
- **Mikrotörténetek:** a kutatási tevékenység a helyi szájhagyománnyal foglalkozott. Az interjúkészítési útmutatást helyi aktivistákkal közösen dolgozták ki. Az adatgyűjtést a helyiek egyetemi hallgatókkal közösen végezték; a hallgatók elemzését bemutatták a faluban, és a helyiek értékelték. A mikrotörténetek célja az volt, hogy a mátraverebélyi lakosok a családi történeteikben megtalálják azokat az aspektusokat, amelyekre büszkéek lehetnek, és ezen az alapon törekedjenek a közös jövőre. A helyi résztvevők álláspontja ezért elengedhetetlenül szükséges volt a kutatás céljainak eléréséhez. A kutatás eredményeit a negyedévente megjelenő helyi kalendáriumban közzé tették.
- **Közösségi rádió:** a közösségi rádió célja egy olyan helyi média létrehozása volt, amelyet a helyiek irányítanak és használnak (interaktív csatorna a közösségfejlesztéshez, hogy nagyon gyorsan, proaktívan tudjon reagálni a helyi eseményekre). A közösségi rádiót ezenkívül olyan erőforrásnak szánták, ahol a helyi fiatalok alapvető kommunikációs stratégiákat és technikákat tanulhatnak.
- **Társadalmi események:** a negyedéves kalendárium megjelenéséhez kapcsolódó események teret biztosítottak az előadásokhoz. Egy nagyszabású társadalmi esemény volt, a gyereknep.

A javasolt PAR technikák voltak a leginkább megvalósíthatók a mátraverebélyi LERI helyi projektterv céljainak eléréséhez. A LERI kutatási tevékenység célja a faluban a helyi szerepvállaláshoz vezető közösségfejlesztési folyamatok elindítása volt.

A helyi LERI csapat a következő tagokból állt:

- a falu polgármestere
- a falu alpolgármestere
- az NMCKKSZSZ vezetői
- a helyi roma kisebbségi önkormányzat egy tagja
- egy képviselő a falu roma részének lakosai részéről
- a közmunkások vezetője.

A helyi LERI csapat valamennyi tagja önkéntesként végezte a munkáját, és minden döntést demokratikusan, konszenzussal hoztak meg. Az alkalmazott PAR módszerrel kapcsolatban is ez volt a hozzáállás.

4. A helyi beavatkozás leírása

A helyi LERI kutatás átfogó célja az volt, hogy kisléptékű programokat irányítson Mátraverebélyen, amelyek eleget tehetnek az oktatással és a közösségépítéssel kapcsolatos helyi igényeknek, valamint hogy sikeres tapasztalattal szolgáljon a közösségfejlesztés terén, különös tekintettel a falu roma és nem roma lakosai közötti interperszonális kapcsolatok megerősítésére.

Elért eredmények:

Közösségi rádió

- Képzés (2015. június)
- A rendszeres rádióadás előkészítő munkái (személyzet, technika, munkamódszerek) (2015. július–november).
- A tevékenység idő előtti beszüntetése a rendszeres rádióadás elindítása előtt (2015. november)

Tanulmányút

- Döntés a részletes ütemezésről és a célokról (2015. július)
- Az út megszervezése (2015. szeptember)
- Az út lebonyolítása (2015. november)
- Eredményértékelő ülés (2015. december).

Kalendárium

- Helyi kutatás (terepmunka)
 - a helyi aktivisták és az egyetemi hallgatók elkészítik az interjúkészítési keret első tervezetét (2015. szeptember)
 - a kutatási terv jóváhagyása (2015. október)
 - adatgyűjtés (2015. november)
 - az adatok elsődleges elemzése (2015. december)
 - eredményértékelő ülés a hallgatókkal és a helyi társkutatókkal, aktivistákkal (2016. január)
- A helyi szójhagyomány adatbázisa (2016. február)
- A kalendárium nyomtatása és megjelentetése
 - a kalendárium első kiadásának szerkesztése
 - a kalendárium első kiadásának megjelenése, társadalmi esemény (2016. február)
 - a kalendárium második kiadásának szerkesztése
 - a kalendárium második kiadásának megjelenése, társadalmi esemény (2016. május)
 - a kalendárium harmadik kiadásának szerkesztése
 - a kalendárium harmadik kiadásának megjelenése, társadalmi esemény (2016. augusztus)
 - a kalendárium negyedik kiadásának szerkesztése
 - a kalendárium negyedik kiadásának megjelenése, társadalmi esemény (2016. november)
- A mátraverebélyi LERI kutatás értékelése (2016. augusztus)
 - egyéni interjúk
 - az érdekelt felekkel tartott ülés.

A mátraverebélyi LERI kutatás megvalósítási szakasza hivatalosan 2015. júniusban kezdődött, bár a LERI helyi projekttervet és a helyi

programköltségvetést egyaránt csak hónapokkal később hagyták jóvá (2015 őszén).

Közösségi rádió

A közösségi rádió ötlete a közösségfejlesztési képzésen merült fel, amikor a résztvevők jelezték a helyi média iránti igényt. Ez a tevékenység két fő célt szolgált: 1) egyfajta közösségi médiát biztosítson a településen, ahol a roma és nem roma fiatalok megoszthatják a véleményüket és gondolataikat; és 2) közvetett oktatást kínáljon a fiataloknak, hogy ennek keretében tapasztalatokat szerezzenek az interjúkészítés, a műszaki berendezések és szoftverek használata és a hanganyagok szerkesztése terén. Így olyan készségekre tehettek szert, amelyeket a formális oktatási rendszerben nem tanítanak.

A tervezési ülés végén a civil szervezet megkezdte a közösségi rádióval kapcsolatos intézkedések megszervezését. A közösségi rádióknak szigorú határideje volt, mivel az oktatók és a potenciális résztvevők minél előbb el akarták indítani, és az oktatóknak nagyon sűrű volt a beosztása.

A tevékenység végrehajtása a következő elemekből állt: először volt egy háromnapos képzés „Hogyan indítsunk közösségi rádiót” címmel, a budapesti Civil Rádió Alapítvány vezetőinek irányításával.¹⁴ Bár Magyarországon sok országos és helyi rádióállomás működik, ezek közül nagyon kevés a közösségi alapú. A Civil Rádió Alapítvány az egyetlen olyan civil szervezet, amely nemcsak műszaki és módszertani képzést nyújt a rádiózási folyamatokról, hanem a közösségi rádió felépítésével és fenntartásával kapcsolatos tapasztalatait is megosztja. Az NMCKKSZSZ korábban pozitív tapasztalatokat szerzett ezzel a civil szervezettel, ezért kérték fel a képzés lebonyolítására. A képzésen tíz helyi roma és nem roma fiatal vett részt, akik nyitottak voltak erre az új médiatevékenységre a faluban. Ugyancsak érdeklődést mutattak a helyi programok és a helyiekkel készítendő interjúk iránt, illetve a rádióközvetítés műszaki háttere iránt (a résztvevők többsége egyben az Ámbédkar Gimnázium diákja is volt).

A sikeres képzés után a civil szervezet vezetői és az oktatók is ragaszkodtak az utókövetéshez, hogy tovább mentorálhassák a diákokat. A diákok nagyon lelkesek voltak. Úgy érezték, hogy három nap nem volt elég a rádióállomás elindításához szükséges összes ismeret és készség megszerzéséhez; a mentorálási szakasz ezért három hónapig tartott. Ez idő alatt a diákok szakmai támogatást kaptak az interjúkészítési technikák, szerkesztés és szoftverhasználat terén. A helyi fiatalok számos interjút vettek fel és más hanganyagokat készítettek, majd ezeket a képzés résztvevőivel együtt szerkesztették és előkészítették a közvetítéshez. Az eredeti terv egy online rádió elindítása volt, ahol az összes friss és archív anyag megtalálható lenne az interneten. A civil szervezet a költségvetésbe betervezte a plusz internetes tárhelyet, ahová az összes médiafájlokat feltöltenék, de a tervezett mennyiség nem volt elegendő. Úgy döntöttek, hogy átmenetileg a Facebookot (FB) használják médiaplatformként; egy zárt Facebook-csoport itt az összes kapcsolódó anyaghoz hozzáférhet.¹⁵ A helyi fiatalok a későbbiekben egy YouTube csatornát is létre akartak hozni (és összekapcsolni a Facebookkal), de ez nem lett népszerű. Az internetes alapú rádió ötlete problémás lett. A Civil Rádió

¹⁴ A Civil Rádió weboldala itt érhető el: <http://kronika.civilradio.hu/>

¹⁵ Rádió MVerébely: www.facebook.com/groups/585373121566262/?fref=ts

Alapítvány szakértője azt javasolta, hogy kezdjék kicsiben, például egy Facebook csatornával. Egy kísérleti szakasz és az eredményeinek értékelése után az NMCKKSZSZ potenciálisan ki tudott volna fizetni egy drágább internetszolgáltatást is. A Facebook-alapú rádióadások rövid időszaka után azonban a résztvevők a nyilvánosság hiánya miatt elvesztették a motivációjukat,

„Adásba akartunk kerülni, de úgy tűnt, erre nincs lehetőség.”¹⁶

Nehéz megmondani, mi lett volna a helyes módja a rádióműsor irányításának, de elképzelhető, hogy akkor is megszűnt volna, ha internetalapú.

2015. november után a közösségi rádió megszűnt. A résztvevők elvesztették a motivációjukat, és már nem jártak az értekezletekre vagy kapcsolódó tevékenységekre. A fő ok az Ámbédkar Gimnázium bezárása lehetett, ahonnan az összes rádiós aktivista jött. Az iskola bezárása után a diákoknak más településeken kellett tanulniuk, vagy munkába álltak közmunkásként, így a kapacitásaik is nagyon korlátozottak lettek. A helyi fiatalok újbóli bevonására tett sikertelen kísérletek után a tevékenység fő vezetője is elvesztette a motivációját, ráadásul más településen kellett munkát vállalnia (ő volt a helyi Ámbédkar Iskola igazgatója). Mint a roma civil szervezet egyik önkéntese (aki szintén részt vett és segített a program irányításában) felvetette:

„A rádió megszűnésének egyik oka az volt, hogy a helyiek és a fiatalok sehol nem tudták hallgatni. Felvettük az interjúkat a helyi fiatalokkal, megszerkesztettük, vágtuk, alátettük a zenét stb., és a végén nem tudtuk meghallgatni – csak olyan furcsa módon, egy zárt Facebook-csoporton keresztül. Az ember egy idő után már el sem hitte, hogy ez egy rádió.”¹⁷

E fejlemény ellenére a civil szervezet nem adta fel az eredeti célját, és újra akarja kezdeni a tevékenységet,

„Egyszerűen csak elmulasztottunk valamit, de a jövőben ki tudjuk javítani, sokkal jobban is tudjuk csinálni. Ez a kísérlet szükségszerűen hibás volt, ennek így kellett történnie. Most már tudjuk, hogyan kell sokkal hatékonyabban és hasznosabban csinálni.”¹⁸

A közösségi rádiós tevékenységet a résztvevői közül négyen értékelték (a többi résztvevő nem állt rendelkezésre). Az értékelésükből nem derült ki egyértelműen, hogy sikeres volt-e: kezdetben nagyon ígéretesnek tűnt, a résztvevők aktívak és motiváltak voltak. A résztvevők közül néhányan dolgoztak már iskolarádiónál, mások viszont teljesen kezdők voltak. Mindannyian élvezték a képzést, és sok interjút készítettek, szerkesztettek és vágtak, de ezeket nem tudták megosztani másokkal. A civil szervezet eredetileg napi szintű webes rádiót akart létrehozni. Végül világossá vált, hogy a civil szervezet internetes oldala jelentős fejlesztés nélkül nem alkalmas a feladat kezelésére – egy megfelelő oldal költségei pedig jócskán meghaladták volna a tervezett költségvetésből erre jutó részt. Valódi

¹⁶ Interjú a közösségi rádió egyik tagjával, 2016. június 30. (roma férfi).

¹⁷ Interjú a közösségi rádió egy tagjával, 2016. június 30. (roma férfi).

¹⁸ Interjú a közösségi rádió vezetőjével, 2016. június 30.

nyilvánosság hiányában a résztvevők idővel elvesztették a lelkesedésüket, ez vezetett a bezáráshoz:

„A közösségi rádió népszerű lenne, ha a helyi fiatalokról szól, az ő életüket mutatja be. A zenének kellene vezérelnie.”¹⁹

A képzés, a rádiózás alapelemeinek és technikáinak megismerése először nagyon pozitív tapasztalat volt. A bezárás után azonban megváltozott a megítélése. Minden résztvevő egyetértett abban, hogy a jövőben utókövetésre lenne szükség, a különböző csatornákat el kellene juttatni addig, hogy megoszthassák a termékeiket. (A legjobban megvalósítható csatorna talán egy külön YouTube csatorna lenne kapcsolódó mobiltelefonos alkalmazással.)

„A fiatalokat a tervezési munkába is be kell vonni, részletekbe menően, mint ebben a beavatkozásban, a rádiót nekik kellene csinálniuk, nem a harmincasoknak”²⁰

Tanulmányút

Amikor az újonnan megválasztott önkormányzatnak bemutatták a LERI kutatást, a tanulmányút ötletét számukra hasznos programként vetették fel. Az önkormányzat számára az egyik legsúlyosabb probléma a közmunka. A település 2015-ben 150 főt alkalmazott közmunkásként – ezzel a helyi önkormányzat lett a legnagyobb munkáltató a faluban. Most a következő a helyzet: közmunka nélkül a helyi családok közül soknak nem lenne rendes (munkából vagy szociális ellátásból származó) fizetése, ezért a társadalmi feszültségeket az állami hatóság megbízásából végzett közmunka nélkül nem lehet kezelni. Másrészt viszont az alkalmazottak ekkora száma túl magas ahhoz, hogy az önkormányzat állandó, értékes munkát tudjon nekik biztosítani. A település polgármestere és alpolgármestere ezért meg akarta nézni a „bevált gyakorlatnak” mondható innovációkat. A javasolt tevékenység célja az volt, hogy részletes információkhoz jusson a más hasonló falvakban végzett helyi közösségfejlesztési tevékenységekről, amelyek ösztönzést adhatnak a leendő mátraverebélyi projektekhez. Az ilyen ismeretek megszerzésének leghatékonyabb módja a tanulmányút volt, mert így a résztvevők közvetlenül tájékozódhattak a más szervezetek aktivistáitól, akik már elvégezték ezt a munkát.

A felkeresni kívánt települések kiválasztásakor a fő cél az volt, hogy Mátraverebélyhez hasonlóakat találjanak (fejletlenebb járásban lévő, viszonylag kis falvak), ahol sikeres közmunkaprogram, oktatási vagy lakhatási program folyik. Az NMCKKSZSZ-nek viszonylag kiterjedt hálózata van civil szervezetekből és haladó szellemű polgármesterekből. A helyi LERI csapat a LERI helyszíni szakértőjét is megkérte, hogy javasoljon településeket és programokat. Az egyik LERI kutatási csoportülésein a tagok választottak a javaslatok közül. A választott települések programjait általánosan elfogadták a bevált gyakorlat példáiként.

A tanulmányút 2015. november 5–7. között zajlott. Az ütemezést a tanulmányút résztvevőinek listájával együtt szeptember folyamán fogadták el. Végül 10 helyi lakos kereste fel a projekteket (négyen a roma civil szervezettől, a település

¹⁹ Interjú a korábbi résztvevők egyikével, 2016. június 30.

²⁰ Interjú a közösségi rádió volt vezetőjével, 2016. június 30.

polgármestere és alpolgármestere, az önkormányzat még egy tagja, a roma kisebbségi önkormányzat egy tagja és két asszony a helyi közmunkaprogramból – összesen öt roma és öt nem roma), és ezek a résztvevők alkották a helyi LERI kutatás magcsoportját is egyben. A felkeresett polgármesterek és projektvezetők felkészültek a látogatásra, és nemcsak hivatalos idegenvezetést tartottak, hanem behatóan, őszintén beszéltek a sikereikről és a kudarcaikról is. A tanulmányút Magyarország délnyugati részén zajlott. A következő településeket és projekteket keresték fel:

Gyulaj – A résztvevők megtekintettek egy komplex programot egy elszigetelt kis faluban (lakhatás, oktatás, mezőgazdasági fejlesztés, közmunka). A látogatás partnere volt a polgármester (Dobos Mária), a helyi roma kisebbségi önkormányzat és a máltai lovagrend (a helyi lakhatási program irányítói). Oktatási projektek is voltak (például a Biztos Kezdet és a Tanoda), de a csapat számára a közmunka bizonyult a legérdekesebb tevékenységnek. Gyulajon a közmunkaprogram középpontjában a mezőgazdaság áll. A program igyekszik a termelés egészét lefedni, a növénytermesztéstől a takarmányozáson át, a feldolgozott termékek helyi hentesüzletben (nagyon alacsony áron) való értékesítéséig. A látogatás legfontosabb tanulsága a helyi programok hosszú távú tervezése és összetettsége volt, amit egy civil szervezet (a máltai lovagrend) részvételével meg lehetett valósítani.

Besence – A résztvevők megnézték a helyi gazdaságfejlesztési programokat, amelyek a különböző pénzügyi források, köztük a regionális gazdaságfejlesztési alap, az ESZA alapok, a közmunka stb. közötti szinergia eredményei. A látogatás partnere a polgármester volt (Ignác József, a LERI kutatás egyik helyi partnere). Ezen a konkrét látogatáson a LERI mátraverebélyi csapatának tagjai is bemutatták a tevékenységüket; a résztvevőknek lehetőségük nyílt a két megközelítés összehasonlítására. A két polgármester talált néhány közös pontot a helyi közmunkaprogramban, és egy közös munkaértekezletet is elkezdtek tervezni ebben a témában.

Gilvánfa – Ebben a faluban csak romák laknak. Helyi partnerünk, a Tanoda programot fenntartó Szent Márton Caritas Alapítvány egyesülete egyedülálló projektet irányít: a helyi gyerekek a szájhagyomány módszerével gyűjtnek történeteket a helyi roma családoktól, és a falu szintű családfáról egy kiállítást is rendeztek. Az oktatási program mellett egy nagyon speciális lakhatási program is zajlott: a faluban az egyik telepet lerombolták, és a helyére új házakat építettek. A házakat a helyiek által készített vályogból építették, közmunka keretében. Nemcsak maga a folyamat volt érdekes, hanem az a struktúra is sok információval szolgált, hogy a helyi önkormányzat hogyan kezelte az új lakók kiválasztási eljárását, az utókövető munkát és a kapcsolódó szociális munkát, amely az egész folyamathoz elengedhetetlen volt.

Cserdi – Itt a résztvevők egy közmunkaprogramot kerestek fel. A Cserdin tett látogatás volt a legnépszerűbb, a falu polgármestere miatt. Cserdi Magyarországon mintaprojektként vált ismertté, a polgármester pedig rendszeresen szerepel a média különféle csatornáin, mivel nagyon impulzív személyiség, és gyakran okoz nézetkülönbségeket. A közmunkaprogramokban és a helyi roma közösség mozgósításában voltak sikerei (maga is roma), ugyanakkor a módszerei vitathatóak és megosztók. A tanulmányút résztvevői szinte mindannyian reagáltak valamit az előadására. A későbbi vitákban, maguk között

elismerték, hogy a cserdi polgármester által alkalmazott módszerek hatékonyak. Ezek a módszerek ugyanakkor (különösen a büntető/negatív ösztönzők használata) további vitákat ébresztettek, nemcsak a tanulmányút résztvevői, hanem később otthon a mátraverebélyi közmunkások között is.

A tanulmányút estéin „ventiláló” üléseket szerveztünk, ahol a résztvevők megvitathatták az új tapasztalataikat, benyomásaikat és e tapasztalatok jelentőségét a helyi közegük szempontjából. A projektek többségének volt valamilyen kapcsolata vagy hasonlósága a korábbi vagy újabb mátraverebélyi erőfeszítésekkel, így ezt is értékelték. Az estéken érdekes viták alakultak ki, amikor összevetették az összes közös tapasztalatot és ezek lehetséges átültetését a mátraverebélyi környezetre.

Ez a tanulmányút lett a mátraverebélyi LERI legnépszerűbb tevékenysége: a roma civil szervezet és a helyi polgármester kezdeményezte, mindketten részt vettek a megszervezésében és az úton a helyi roma kisebbségi önkormányzat képviselője is jelen volt. Minden résztvevő nagyon aktív volt az út során és a későbbiekben is.

A tanulmányútról tartott eredményértékelő ülésre – a helyi roma civil szervezet szervezésében – 2015. december 16-án került sor, a tanulmányút valamennyi résztvevőjének aktív közreműködésével. Az ülés fő célja az volt, hogy összegyűjtsék az út folyamán szerzett benyomásokat, tanulságokat és a lehetséges helyi átvételeket. Az általános benyomás az lett, hogy a felkeresett falvak ugyan kicsik és szegények, mégis jobb társadalmi-gazdasági helyzetben vannak, mint Mátraverebély. Ennek összetett okai vannak, például az ottani fejlesztési programok hosszabb időbeli távlatai, a helyi együttműködés és szolidaritás megléte, a helyi kiszolgáltató közösség motiváltsága, a földterület rendelkezésre állása stb.

„Ezek a falvak előbbre tartanak, mint Mátraverebély, és nem igazán világosak ennek okai. Talán előbb kezdték el ezeket a fejlesztési programokat; talán a helyiek hozzáállása más. Lehet, hogy nekünk is ezzel kéne kezdeni, változtatni a hozzáálláson.”²¹

A vizsgált közmunkaprogramok innovatívak voltak, és úgy tűnt, hogy némelyik ötletet át lehetne venni: az önkormányzat például adhatna munkát néhány közmunkásnak a mezőgazdasági holtszezonban; a helyi üzletek árulhatnának helyben termelt árukat (zöldséget, gombát, csirkét, nyulat); a lakásfelújítási programot újra lehetne indítani a közösségi munkára támaszkodva. A legfontosabb tényező a helyiek motivációja. A tanulmányút résztvevői szerint nagy szükség lenne erős helyi mentalitásra. Ezt a vonást a legerősebben Cserdin tapasztalták, ahol ez volt a helyi stratégia alapja.²² Felmerült egy olyan terv, hogy

²¹ Interjú a helyi önkormányzat egy tagjával, aki részt vett a tanulmányúton. Csoport szintű értékelő ülés, 2015. december 16. (nem roma férfi)

²² A faluban főként romák élnek, maga a polgármester is roma. Azzal kezdte a helyi roma közösség mentalitásának megváltoztatását, hogy szembesítette őket az észszerűtlen pénzügyi magatartásukkal, a munkához való helytelen attitűdökkel stb. Ezek az attitűdök és viselkedésmódok a mélyszegénységre jellemzőek, és közvetlenül semmilyen módon nem kapcsolódnak az etnikai származáshoz. Az eljárás módja sok esetben erősen paternalisztikus, akár tiszteletlennek is tűnhet. A módszereivel azonban jelentős eredményeket ért el a szélesebb nyilvánosság körében (csökkent a bűnözés a faluban, több gyerek jár középiskolába, emelkedett a felújított házak száma, nyereséges a közmunkaprogram). Ez a módszer kezdettől fogva nyilvános vita tárgya.

a Cserdiről készült rövid videoklipeket levetítik a mátraverebéli közmunkásoknak és közösen megbeszélik; végül a helyi romák közül sokan otthon nézték meg ezeket a klipeket és megvitatták őket. Mátraverebély polgármestere ezenkívül úgy tervezi, hogy munkaértekezletet szervez a felkeresett falvak polgármestereinek részvételével, és ez a tervek szerint az egész közösség előtt nyitva áll majd. A munkaértekezletre érkező reakciók alapján elképzelhető, hogy konferenciát rendeznének a közmunkáról Mátraverebélyen. Bár úgy tűnik, hogy ez a tanulmányút hosszabb távú hatással lesz, a tanulmány megírásakor még túl korai lenne ezt megítélni.

Helyi kalendárium

A helyi kalendárium a közösségfejlesztési szemlélet legfontosabb eleme volt. Az ötlet a roma és nem roma közösség helyi hagyományának hiányában gyökerezett. A falu lakosai szegény emberként gondolnak magukra, valódi remény vagy alternatíva nélkül. A projektnek ezen a részén keresztül megkezdődtek az alapvető közösségfejlesztési folyamatok, amelyek erősíthetik a közösséget és az aktív állampolgárságot. Készségfejlesztési elemek is belekerültek – a kalendárium előkészítési és szerkesztési munkáinak megszervezése, az interjúkészítés és a negyedévenkénti nyomtatott kiadások szerkesztése együttműködő viszonyokat igényel – ezek olyan puha, közvetett módszerek, amelyek pozitív gondolkodást hozhatnak a faluba, hogy a közösség tagjai merjenek álmodni.

A tevékenység a falu szintjén végzett kutatással kezdődött, ezt a roma civil szervezet irányította önkéntesek és külső szakértők bevonásával egy klasszikus PAR módszer keretében (a kedvezményezettek szintén részt vettek a kutatás valamennyi fázisában).

Az adatgyűjtési szakaszba bevonták az ELTE-t, és a Közösségi és civil tanulmányok szak²³ egy egész szemesztert szentelt ennek a munkának. A hallgatóknak maguknak kellett tájékozódniuk Mátraverebély történetéről és az interjúkészítési technikákról stb. A helyi LERI társkutatók készítettek egy kérdőívtervezetet az interjúkhoz, és kapcsolatba léptek a lehetséges interjúalanyokkal (50 helyi lakos). A helyi társkutatókat a korábbi közösségfejlesztési képzés résztvevői közül toborozták. A társkutatók szintén ellátogattak az egyetemre, a hallgatóknak bemutatták saját magukat és a falut, ezzel indult a közös munka. A tervezett interjú témák között szerepelt a családtörténet, iskolai háttér, munkaerőpiaci pályafutás, a faluhoz való aktuális viszonyulás és a jövővel szembeni elvárások. Az előkészítő munka elég intenzívre sikerült, mivel az egyetemi hallgatók és a helyi társkutatók is nagyon aktívan dolgoztak. A hallgatók véglegesítették az interjúkat és megkezdtek egy adatkészlet előkészítését; a helyi társkutatók felkeresték az összes lehetséges, listán szereplő interjúalanyt és egyeztették az interjú időpontját.

A kutatásban végül 10 hallgató vett részt három napig. A társkutatók részvétele nehézkes volt – néhányan csak odamentek a megadott címekre a hallgatókkal, de nem vettek részt az interjúban, mások viszont aktívabbak voltak annál, ami hasznos lett volna. Három nap alatt 35 interjút vettek fel, mivel a potenciális interjúalanyok közül néhányan nem akarták elmondani a történetüket, mások

²³ <http://tatk.elte.hu/mesterszakok/civil>

pedig nem voltak otthon (beteg rokonokat látogattak a szomszédos falvakban stb.). Az összegyűjtött szájhagyomány remek alapanyagot biztosított (és biztosít) a helyi kalendáriumhoz. A hallgatók később három, a társkutatók pedig még hét interjút készítettek.

Az ELTE hallgatói nemcsak az interjúkat készítették el, hanem ezeket elemezték is, és esettanulmányokat állítottak össze öt tematikus területről (először a munka, azután a közösségi élet, oktatás, vallási kapcsolatok a falu roma és nem roma közösségei között). Ezt 2016. márciusban Mátraverebélyen, majd 2016. májusban az ELTE konferenciáján is bemutatták.²⁴ A helyi előadás célja az volt, hogy egyrészt megosszák a résztvevőkkel a fontosabb eredményeket, másrészt pedig visszajelzést kapjanak arról, hogy jól értelmezték-e a helyi helyzeteket. Ezek klasszikus PAR-jellegű visszajelzések voltak: a kutatók, a helyi társkutatók és a helyi közösség együtt vitatta meg a kutatás megállapításait és eredményeit. A helyiektől érkezett bírálatok ellenére (túl általánosak a kijelentések, nincsenek helyi részletek, fontos személyek interjúi maradtak ki) az előadás meleg fogadtatásban részesült. A helyiek különösen a „kívülálló” nézőpontját találták nagyon érdekesnek. Az előadás utáni vita fő üzenete ez volt: szakadék van a faluban élő fiatalok és idősek között, mert a fiatalokat nem érdekli a helyi idősek tudása és öröksége. Ez a szakadék generációs alapú, nem etnikai – a további projekteknek foglalkozniuk kell ezzel, és hidat kell építeni a generációk között.

„A hetvenes-nyolcvanas évek igazi aranykor volt itt a faluban. Húsz-huszonöt ember dolgozott együtt csak a település részére; akkoriban nagyon jól működött ez a speciális közszellem. Valahogy ezt kellene átadnunk a mai fiataloknak. De ez nehéz feladat.”²⁵

A kutatás eredményeit és a helyi szájhagyomány legfontosabb elemeit egy negyedévente megjelenő helyi kalendáriumban teszik közzé. A kalendáriumot helyi szerkesztőbizottság szerkeszti. A bizottság munkájában való részvétel lehetősége nyitott volt, de a faluból néhány fontos embert közvetlenül is meghívtak. A szerkesztőbizottság informális szerveződés, ezért a résztvevők száma elég hektikusan változik. Az első két-három ülésen a polgármester is részt vett, később azonban kilépett arra hivatkozva, hogy nem akarja befolyásolni a kalendáriumot, legyen olyan, amilyenek a helyiek szeretnék. A legaktívabban a helyi nem roma idősek vettek részt a szerkesztőbizottsági üléseken, a roma közösség két-három képviselőjével együtt. (Az egyik roma fiatal rajzai mindegyik számban szerepeltek.) A technikai munkálatok többségét az egyik civil szervezet vezetőinek kellett elvégezniük. Az idősebb, nem roma lakosok részéről jellemző volt, hogy eljöttek a szerkesztőbizottsági ülésekre, és elhozták a régi fényképeiket és történeteiket a következő számhoz. Ezzel a módszerrel el lehet érni, hogy a kalendáriumokban szereplő témák többsége a helyi közösség tagjaitól származzon és nekik szóljon. A nyomtatott kalendáriumából három szám már megjelent; 2016. decemberben még egy szám esedékes.

A helyi kutatást az adatgyűjtést végző hallgatók értékelték: bemutatták az elemzéseiket és visszajelzéseket kaptak a helyi közösségtől. A falu történetéről szóló beszélgetések nagyon élénk vitákat indítottak el a helyi kalendárium

²⁴ A konferencia programját és az előadások kivonatait magyarul lehet megtekinteni: <http://tatk.elte.hu/kutatas/kulcskerdesek/>

²⁵ Interjú a helyi kalendárium szerkesztőbizottságának egy tagjával, 2016. március 12-i közmeghallgatás.

szerkesztőségi értekezletein. A kalendárium egyes számainak megjelenése után mindig közmeghallgatást szerveztek. A kalendárium maga nem kapott valódi kritikát; a közmeghallgatások résztvevőit mindig a következő szám érdekelte. A helyi kalendárium téma lett a faluban, az emberek várták a következő számot, és előszeretettel beszélgettek róla. Az interjúk és a régi fényképek különösen népszerűek voltak, de a közelmúltbeli programokról szóló beszámolókat is nagyra értékelték.

A helyi kalendáriumot a roma civil szervezet kezdeményezte, de a helyi önkormányzat is részt akart venni, és végül hivatalos információkat és nyilvános felhívásokat biztosított hozzá. A költségek egy részét is az önkormányzat fedezte. Ezáltal nagyon ígéretes együttműködés alakult ki egy civil intézmény és az önkormányzat között.

A kalendáriumot minden érdekelt fél és helyi lakos az egész LERI kutatás legfontosabb elemeként említette.

„A kalendárium nagyon fontos és értékes, a faluban nagyon jól fogadták. Az út mindkét oldaláról [a roma és a nem roma közösség tagjai] csatlakoztak a kalendáriumot készítő csapathoz.”²⁶

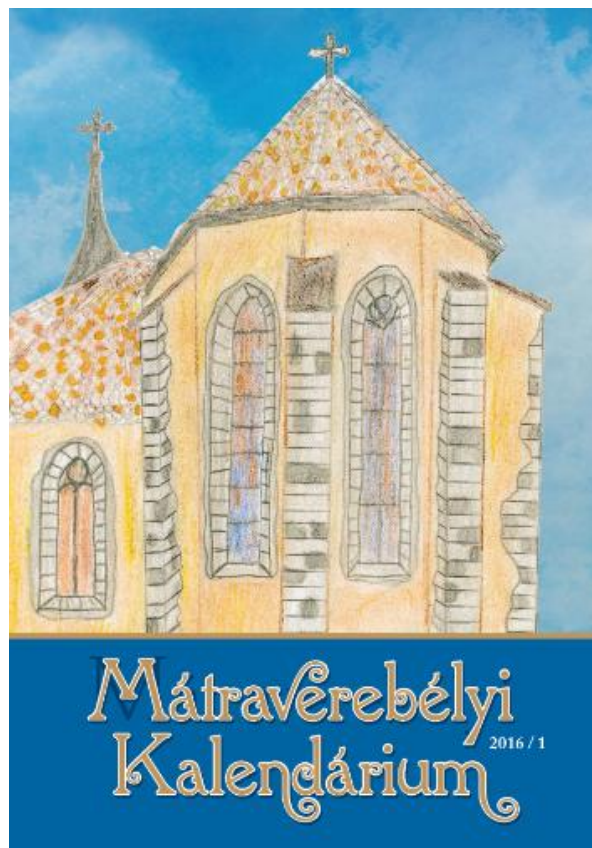
Romák és nem romák közösen dolgoztak rajta. A tartalmát helyi aktivisták állítják össze, ügyelve arra, hogy roma és nem roma történeteket egyformán tartalmazzon. Rendkívül nagy helyi népszerűsége tett szert. A roma civil szervezetnek és a helyi önkormányzatnak egyaránt szívügye, hogy a LERI kutatás befejezése után is folytatódjon a kiadvány. Az önkormányzatnak akadnak pénzügyi erőforrásai ennek eléréséhez, a civil szervezet pedig további finanszírozási lehetőségeket keres a jövőre nézve.

„A kalendárium helyi kincs lett, amelyet meg kell őrizni és a jövőben is fenn kell tartani.”²⁷

²⁶ Interjú a magcsoport egyik tagjával, 2016. június 30.

²⁷ Interjú a polgármesterrel, 2016. augusztus 23.

1. kép: Mátraverebéli kalendárium

Forrás: <http://www.matraverebely.hu/files/Kalendarium/Kalendarium201601.pdf>

5. Elemzés, vita, tanulságok

A kutatás 2015. júniusban indult, és 2016. augusztusban ért véget. (A helyi kalendárium utolsó száma 2016. decemberben fog megjelenni, de a szerkesztőségi munka legnagyobb része már lezajlott.) Részvételi szintű értékeléseket a beavatkozások közben is végeztek. Az érdekelt felek 2016. augusztusban helyi szintű értékelést és záró értekezletet szerveztek (az egyéni interjúkat és az érdekelt felek ülésének moderálását a LERI helyszíni szakértője végezte).

Az egyes tevékenységek leírását és ezek értékelését az előzőkben már tárgyaltuk. Ebben a részben a mátraverebéli LERI kutatás összefoglaló megállapításait mutatjuk be.

A közösségfejlesztés hosszú folyamat, amelynek egy egyéves beavatkozás alatt csak részleges eredményei lehetnek (ez még akkor is igaz, ha az előző évben hasonló tevékenységeket végeztek).

A mátraverebéli kutatás egyik fő célja az volt, hogy fejlessze a helyi projekttervezésben és végrehajtásban való helyi közösségi részvételt és motivációt. Az érintett roma civil szervezet sajátos szerepet tölt be: a székhelye ugyan nem a faluban van, de alulról építkező, helyi szintű szervezet, a szomszéd városban található székhellyel. Mátraverebély szempontjából ez egy „kívülálló” szervezet. A civil szervezet irányított már ESZA programokat a faluban; ezért

voltak olyan időszakok, amikor alkalmazottként és forráselosztóként volt jelen. A közösségi részvétel ebből a pozícióból nehézkes volt, mert a fizetett és önkéntes időszakokat és programokat nem mindig lehetett egyértelműen különválasztani.

Azon is sokat kellett dolgozni, hogy a közösségnek megmaradjon a motivációja egy folyamatos programhoz, mind a fiatalok, mind a felnőttek körében, különösen ha a várt eredmény jellegében inkább eszmei (nem kézzelfogható), semmint napi szintű anyagi előny formájában jelentkeznek.

Ez a helyzet megnehezíti a programok és projektek értékelését. A tankönyvi jellegű függetlenség ebben a közegben nem releváns kérdés. A PAR-hoz hasonló értékelés a meghatározásánál fogva nem tud és nem lehet objektív, de a külső és belső nézőpontok egyaránt a javára válnak. Mátraverebély esetében nincs valódi külső vélemény (a LERI helyszíni szakértője sokféle módon, aktívan részt vett a helyi tevékenységekben, ezért ő sem minősül függetlennek).

A másik mérlegelendő dolog, hogy egy értékelés rejtett feszültségeket jelezhet. A közösségi alapú értékelések ezért gyakran inkább túl udvariasak ahelyett, hogy őszinték és egyenesek lennének. Ez Mátraverebélyen nem jelentett problémát, de mutatja a közösségi alapú értékelések határait. Az adott programok vagy szereplők bírálata inkább a magánbeszélgetésekhez tartozik, mint a nyílt vitákhoz; ezek ezért nem képezik az értékelés részét.

Általában véve sajnálatos, hogy a helyi roma közösséget meglehetősen nehéz volt bevonni a LERI programokba, legalábbis a vártnál kevésbé voltak elkötelezettek; van két-három olyan roma lakos, akik igyekeztek részt venni az üléseken és a kapcsolódó munkákban, de a középkorú korosztály különösen kevés érdeklődést mutatott a kutatás iránt. A munkaerőpiaci vonatkozású beavatkozásokban részt vesznek, de a közösségfejlesztésben már kevésbé. Ennek számos oka van: jobban szeretik a kézzelfogható célokkal, megvalósítható határidőkkel rendelkező beavatkozásokat, mint az eszmei jellegű megközelítést (mint ez a kutatás). Ez az attitűd általános, a helyi roma és nem roma közösségekre egyformán jellemző.

A fiatalokat illetően ugyanez a helyzet. A közösségi rádió önmagában nem volt elég érdekes, és a kezdeti motiváció néhány hónap után eltűnt. Másként alakult volna, ha a beavatkozás középiskolai tevékenységként tudott volna működni. Ilyen alapok nélkül láthatólag nem működött.

A LERI kutatási tevékenységek eredményei a magcsoport, nevezetesen a helyi önkormányzat (benne a polgármester és a helyi önkormányzat két tagja) és a roma civil szervezet együttműködésének köszönhetően jöttek létre. A LERI kutatás teret adott a közös munkához és gondolkodáshoz, és nagyon pragmatikusan kereste meg a közös érdekeket.

Az is döntő tényező volt, hogy a roma civil szervezet ki tudta használni korábbról meglévő helyi hálózatát. A helyi LERI társkutatók és a magcsoport roma tagjai az utóbbi években együtt dolgoztak, így már ismerték egymást és kellőképpen megbíztak egymásban.

A másik fontos tényező az átláthatóság – hogy a civil szervezet hogyan kezeli a kutatást. Az összes szakmai és pénzügyi részlet és határidő ismert volt valamennyi érintett előtt, de bárki más is hozzáférhetett, ha érdeklődött a LERI

kutatás részletei iránt. Az igényfelmérő és projekttervezési üléseken a helyi LERI magcsoport tagjai tisztában voltak a kutatás részletes adataival, és a megvalósítás során mindenkivel megosztották az információt. Erre az átláthatóságra szükség van a helyiek bizalmának elnyeréséhez és megőrzéséhez. Ezzel kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, hogy a PAR módszer tökéletes eszköz a kölcsönös bizalom elérésére és fenntartására.

Két fő akadályt lehet megfigyelni: a bizonytalan körülményeket és a humánerőforrás-követelmények alábecsülését.

Az Ámbédkar Gimnázium bezárása nagyon hátrányosan érintette a közösségi rádió tevékenységét (és ezen keresztül a mátraverebélyi LERI kutatás oktatási részét).

A kistérségben más változások is történtek a civil szervezet helyzetével kapcsolatban. A roma civil szervezet 20 éve működik a régióban, számos településen. Ahhoz, hogy egy ilyen régióban dolgozzanak, mindig kell az erős hálózat és a megfelelő kapcsolat a helyi hatóságokkal. A civil szervezet köztudottan olyan, szociálisan elkötelezett szerv, amely szoros kapcsolatokat ápol (és ápol) a szocialista-liberális párttal, amely a közelmúltban az országos és a regionális kormányzatban is ellenzékbe szorult. A fenti politikai körülmények miatt a civil szervezet helyzete a régióban nagyon bizonytalanná vált.²⁸

Ebben a helyzetben rendkívül fontos, hogy a mátraverebélyi önkormányzat hajlandó együtt dolgozni a civil szervezettel, és a politikai feszültségek ellenére még mindig olyan partnernek tekinti a civil szervezetet, amely kezelni tudja a romaintegrációval kapcsolatos programokat a településen. Az önkormányzat a jövőben is együtt szándékozik dolgozni a civil szervezettel mind az oktatási, mind a lakhatási programokban, mivel az együttműködés alapja a szakmaiság és az elkötelezettség.

A mátraverebélyi LERI kutatásban a magcsoport valamennyi tagja önkéntes alapon végezte a munkáját (a költségeket egyedül az interjúk legépeléséért fizették). Maga a kutatás meglehetősen komplex volt, és a becsültnél sokkal több munkát igényelt. A helyi LERI kutatás megtervezése során az alapötlet az volt, hogy az új tevékenységeket lehetőség szerint hozzákapcsolják a már megkezdettekhez. Ha másban nem is, abban mindenképpen reménykedtek, hogy fel lehet használni a már meglévő hálózatokat, emberi erőforrásokat és pénzügyi kapacitásokat. Időközben nyilvánvalóvá vált, hogy a vállalt feladatok túl nagy munkát jelentenek ahhoz, hogy ezeket önkéntes alapon lehessen irányítani és végrehajtani. A korábbi helyi kísérletek megmutatták, hogy komplex beavatkozásokra van szükség, és a helyi LERI kutatás esetében is ez volt az alapötlet, de a tervezett tevékenységek talán túl ambiciózusak voltak a kutatás felépítéséhez képest. A jövőbeni beavatkozások alapeleme lehetne egy (vagy több) rendszeres közösségfejlesztő és szociális munkás alkalmazása.

A folyamatban lévő tevékenységek többségét a közeljövőben a további szociális beavatkozások részeként lehetne fenntartani. Az önkormányzat és a roma civil szervezet együtt akar pályázni a romák integrációjára irányuló ESZA

²⁸ Időközben Berki Judit, a civil szervezet egyik vezetője 2016. júniusban Pro Familis díjat kapott az Emberi Erőforrások Minisztériumától.

programokra, és az említett programok ezekre a próbálkozásokra épülhetnének. A közösség nagyon szeretné folytatni a helyi kalendáriumot, és ezt a civil szervezet és az önkormányzat is akarja. A tanulmányút értékelésekor merült fel a közmunkaprogramokról szóló regionális munkaértekezlet/konferencia ötlete. Bár egyelőre láthatólag nyugvó állapotban van, ez is a tevékenységek ígéretes folytatása lehetne.

Lássuk, hogyan lehet megválaszolni a fent említett kutatási kérdéseket.

- a) Kisléptékű helyi programokra van szükség, amelyek alapul szolgálhatnának a jövőbeni fejlesztési programokhoz, mert ezek nélkül az összes tervezett program felülről lefelé irányított program lesz a helyiek szemében.

Amit láthatunk, hogy **a kisléptékű helyi programok nagyon fontosak**. Ezek a résztvevők számára megvalósíthatóak, a céljaik és módszereik világosak – ahogy az is, hogy a résztvevőknek milyen feladatokat kell elvégezniük. Ezek a programok az egyéni motiváció függvényében mindenki számára hozzáférhetőek. A résztvevők általában motiváltak a programok végigkísérésére, és ezek részei a jövőbeni fejlesztési beavatkozási terveknek. Ha a civil szervezet és/vagy a helyi önkormányzat sikeresen pályázna további forrásokra, ezek a programok alulról felfelé építkező, közösségi tervezésű projektként működhethetnének. A mátraverebélyi helyi LERI kutatásban valamennyi tevékenység ebbe a kategóriába tartozott, mindegyik további projektekhez szolgált alapul. A résztvevők magukénak érzik a projekteket, és lelkesen törekszenek arra, hogy alulról felfelé építkező beavatkozásként fennmaradjanak. A felülről lefelé haladó projektekről köztudott, hogy ezek sokkal hivatalosabb, intézményesített beavatkozások, amilyen az államilag biztosított szolgáltatás vagy ellátás. Az alulról felfelé építkező kezdeményezések ezért rendkívül fontosak, ha egy projekthez közösségi megközelítést akarnak alkalmazni, hogy a szociális innováció tervezése, fenntartása és értékelése az adott közösséggel együtt történjen. Ez a folyamat az ilyenfajta, nagyon kisléptékű helyi programokkal kezdődik.

- b) Mivel rendkívül ritkák a közös tevékenységek, hiányzik a pozitív kölcsönhatás a helyi roma és nem roma közösség között; ha ezek a projekt típusok megmaradnának, jelentősen magasabb lenne a pozitív interakciók száma.

Ezt **a feltételezést részben megerősíthetjük**: a falu roma és nem roma lakosait összefogó közös tevékenységek valóban pozitív interakciókhoz és kedvező közös tapasztalatokhoz vezettek; azt azonban sajnos nem állíthatjuk, hogy az ilyen interakciók száma lényegesen magasabb lett a korábbinál. A LERI kutatás folyamán nagyon különböző példákat láttunk. A helyi romák és nem romák részt vettek a közmeghallgatásokon, noha a (romák által lakott) szegregált rész mindig kisebb arányban képviseltette magát. A gyermeknapi tevékenységet (2016. május) a roma civil szervezet szervezte (egyben ez volt a közösségi kemence avatóünnepsége is) – az eseményen csak roma gyermekek és szüleik vettek részt, a nem roma helyiek kihagyták – így ez nem volt faluszintű tevékenység. A kutatás legvégén egy falunapot is szerveztek (augusztus 20.). Bár ezt rendszerint a helyi önkormányzat szervezi, az idén a helyi roma kisebbségi önkormányzat jelezte, hogy részt szeretnének venni a tervezésben és a lebonyolításban, és ehhez pénzügyi támogatást is ajánlottak – a polgármester pedig üdvözölte az ötletet. Ez

volt az első olyan alkalom, hogy a helyi önkormányzat és a roma kisebbségi önkormányzat együtt dolgozott egy faluszintű tevékenységen, amelyet közösen szerveztek és finanszíroztak. Az esemény az egész falu előtt nyitva állt, és a helyi romák és nem romák együtt vettek részt rajta. Ez elég kicsi eredménynek tűnhet, de a helyi közegben mégis áttörést jelentett. Ebben az értékelésben nem jelenthetjük ki, hogy erős és bizonyított ok-okozati összefüggés volt a fent említett programok között, csak annyit feltételezhetünk, hogy lehetett valamilyen kapcsolat.

- c) A helyi roma fiatalok nem tudnak tevékenységeket szervezni maguknak, mert hiányoznak a közösségi terek és az őket megszólító tevékenységek; ha a tevékenységeket biztosítanák számukra, aktívan részt vennének ezekben.

Ezt a kutatási kérdést ismét **csak részben lehet megerősíteni**: annyit állíthatunk, hogy a helyi fiataloknak a kezdőlőkésnél több kellett ahhoz, hogy megszervezzék a programot maguknak. Úgy tűnik, hogy egy ilyen cél eléréséhez stabil középtávú keret kell. Az általános iskolás korú gyerekek részt vesznek a Tanoda programban, aktívak és lelkesek, de a 14–30 közötti fiatalokat ezen a programon keresztül nem igazán lehet motiválni. Ez a roma és nem roma fiatalokra egyformán igaz volt. A LERI kutatás tervezési ülésén a magcsoport még úgy gondolta, hogy ez a korosztály részt fog venni a kalendáriummal kapcsolatos munkákban – ez nem történt meg (csak egy fiatal roma férfi vett részt a szerkesztőbizottsági üléseken, ő képeket rajzolt a kalendáriumhoz). E korcsoport hiányzó részvételének okait nem lehet különválasztani a fent említett középiskolai problémától – ez azt mutatja, hogy egy formális oktatási keret informális programokkal kiegészítve elérheti az eredeti célt. A helyiekkel készített interjúkban néhányan megemlékeztek a fiataloknak szóló kezdeményezéseket, amelyeket a jövőbeni projekteknek támogatniuk kellene:

„Mindig azt mondtam, fel kéne ajánlanunk nekik egy közösségi helyet, egy termet, ahova mehetnek. Akkor nem szorulnának ki az utcára. Van egy közösségi ház a faluban; fel kell vennünk valakit, aki odafigyel ezekre a kölykökre, ennyi az egész. (...) A lányom és a barátai például idén nyáron filmet forgattak, egyszerűen csak a mobiltelefonjukkal. Máskor meg elkezdtek írni egy könyvszerű valamit, hasonlót ahhoz, amit olvastak. Az itteni helyi fiatalok egyáltalán nem olvasnak, de ha egyszer megkapják az egyik saját könyvüket, úgy értem, a generációjuk könyvét, azt el fogják olvasni. Aztán majd kölcsönadják egymásnak, ahogy az én gyerekeim és a barátai, és akkor elkezdi úgy működni, mint egy olvasóköri. És más hasonló dolgok is vannak, csak az kell, hogy mi, felnőttek, támogassuk őket.”²⁹

Szólnunk kell még a LERI kutatás nem tervezett és nem várt eredményéről: a nemzetközi hálózatépítésről. A BIPA két nemzetközi munkaértekezletet szervezett a négy ország érintett településeinek; a helyi magcsoport tagjai részt vettek ezeken az üléseken, egy további munkaértekezletre pedig Mátraverebélyen került sor. A találkozón személyes kapcsolatok alakultak ki, és ennek köszönhetően két nemzetközi projekt jött létre a szlovákiai partnerekkel. 2016. májusban megvalósult egy Erasmus+ program: szlovákiai és

²⁹ Interjú a roma kisebbségi önkormányzat vezetőjével, 2015. november (roma nő).

magyarországi roma fiatalok tanulmányútra mentek Helsinkibe; további pályázatok és programok is folyamatban vannak. A magyar oldalról négy roma fiatal vett részt a tanulmányúton, erről egy videoklipet is készítettek, egyikük megírta a tapasztalatait a helyi kalendáriumban.

A LERI kutatás egyik szlovákiai partnerével (Rakottyás, szlovákul: Rakytník) kidolgoztak egy Interreg projektet. A két falu polgármestere és civil szervezetei nagyon motiváltak és ambiciózusak, hogy együtt dolgozhatnak ebben a rendszerben. Ezek a programok emellett pozitív utókövetést biztosíthatnak a LERI kutatáshoz: ezeket a projekteket közösségi tervezési módszerekkel tervezik, akár csak a LERI-t. Ez mutatja, hogy a már kipróbált módszerek hogyan válhatnak részévé a jövőbeni fejlesztési folyamatoknak.

6. Következtetések és ajánlások

A PAR módszer Mátraverebélyen újdonság volt. A helyi önkormányzat és a roma civil szervezet közös érdekeket talált, és ezek alapján felépítettek egy közös, helyi szintű programot. A helyi LERI kutatás irányításában a fő módszer az **együttműködés és a lehetséges összeütközések kerülése** volt. Mindkét oldal tett engedményeket a másiknak, mivel a közösség bevonása és fejlesztése volt a fő cél.

Ami a közösség bevonását illeti, **feltétlenül meg kell találni a meghatározó helyi személyiségeket és a legjobb módszereket a motiválásukra**. A LERI magcsoport és a társkutatói csoport helyi tagjai hivatalos pozíciót is betöltöttek (a polgármester, a roma kisebbségi önkormányzat vezetői, a regionális civil szervezet, a közmunkások vezetője stb.). Egy olyan kis faluban, mint Mátraverebély, elkerülhetetlen, hogy ugyanazok az emberek különböző pozíciókat töltenek be, a köz- és a magánfeladataik elválaszthatatlanok egymástól. Az említett fontos személyek kérdésért ezért szintén az adott helyi körülmények között kell értékelni.

A 2014–2020 közötti időszakban zajló ESZA programok egyre inkább az úgynevezett CLLD módszert (közösségvezérelt helyi fejlesztés) támogatják – bizonyos alapokhoz csak akkor lehet hozzáférni, ha ezt a módszert használják. A PAR módszer az elemeit, technikáit és programjait tekintve sokban hasonlít a CLLD-hez. Ebben az értelemben a **PAR nagyon hasznos képzés volt a CLLD-hez, és a PAR sok értelemben többet nyújt, mint a CLLD**. A PAR módszert kiszolgáltató, informális csoportoknál is lehet használni, és nyitottabb a valódi lobbihatalommal nem rendelkező közösségek előtt. Ha a helyi szereplők elkötelezettek az integrációhoz kapcsolódó vívmányok iránt, a CLLD részeként PAR módszereket is használhatnak. Az átláthatóság, a közösségi alapú értékelés és az állandó, közösségi vezetésű monitoring különösen előnyös lehet az ilyen jellegű beavatkozásoknál. Az is fontos, hogy fennmaradjanak azok a középtávú (három–öt év) programok, amelyek biztosíthatják a szükséges stabilitást ezekhez a beavatkozásokhoz. További szempont a **követelmények rugalmassága**. Az ESZA programok fejlesztési céljai ellenére a közvetlen helyi beavatkozás célja – az esetek többségében – a kiinduló mutatók teljesítése. A helyi fejlesztés előrehaladása, például a LERI kutatás keretében végzett beavatkozások akkor működnek hatékonyan, ha a helyi körülmények alapján, a résztvevők napi szintű visszajelzéseit figyelembe véve képesek reagálni az aktuális helyi igényekre. **Maga a folyamat sokkal fontosabb, mint a szigorú mutatók teljesítése.** Ez

a folyamat előfeltételez egy folyamatos tervezési módszert, ahol a programok részletei az aktuális igények és körülmények szerint módosíthatók, és a program keretei megengedik ezt a fajta változtatást.

7. További információk

Köszönetnyilvánítás

A szerző szeretné hangsúlyozni, hogy a kutatásban valamennyi helyi társkutató és partner önkéntes alapon vett részt. Munkájuk a helyi lakosok – a roma és nem roma közösségek – helyzetének javítását szolgálta. Megtiszteltetés volt, hogy együtt dolgozhattunk e cél érdekében.

A szerző ezúton szeretne köszönetet mondani önzetlen munkájukért a regionális roma civil szervezet (NMCKKSZSZ) vezetőinek és önkénteseinek, Mátraverebély polgármesterének, a helyi önkormányzat részt vevő tagjainak, a helyi roma kisebbségi önkormányzat tagjainak és a kalendárium szerkesztőbizottságában dolgozó önkénteseknek.

Bibliográfia

Központi Statisztikai Hivatal. (2014), *2011. évi Népszámlálás, 9. Nemzetiségi adatok*, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
(www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf)

Kemény, I. és Janky, B. (2003), *A cigány nemzetiségi adatokról. Kisebbségkutatás*, 2003. 2. évf.(epa.oszk.hu/00400/00462/00018/pdf/05.pdf)
Immigration and Refugee Board of Canada, 2012. július 13., (<http://irb-cisr.gc.ca/Eng/ResRec/RirRdi/Pages/index.aspx?doc=454081>)

Kun, Zs. (2012), *Kistérségi Gyerekesély stratégia, Bátorterenyi Kistérség*.
Czár-Consulting Bt.
(www.tagulovilag.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=132:kistersegi-gyerekesely-strategia-batonyterenyi-kisterseg&catid=11:hirek&Itemid=2)

MTA Gyerekszegénység Elleni Program (2009), *Kistérségi Tükör, Bátorterenyi kistérség*, Budapest, 2009. november.
(www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=562&Itemid=68)

Interjúk a mátraverebélyi LERI kutatás magcsoportjának tagjaival.